

de Brommeler Watermolen te Wijnandsrade

Historie Brommelermolen.doc/ps/jan.2016

1) Banmolen van de Heer van Wijnandsrade:

In het uiterste noord-oosten van de Vrije Heerlijkheid Wijnandsrade, aan de kronkelende Geleenbeek, laat de Heer van Wijnandsrade zijn banmolen bouwen. Aan de voet van een steile heuvel, door beemden, bos en moeras gescheiden van Kasteel Hoensbroeck. De Geleenbeek is de enige snel stromende grote beek in de heerlijkheid..

Dat gebeurt in de loop van de 15de eeuw. De Heer kan in die tijd het recht hebben op oogst-tienden (tiendschuur), maal-tienden (via de banale of dwangmolen), de jacht, hand-en-spandiensten, juridische kwesties e.d. De Heer van Wijnandsrade heeft die rechten in de late Middeleeuwen.

Ridder Willem van Bongart trouwt in 1531 met Maria van Maschereil en wordt daarmee Heer van Wijnandsrade. Hij bouwt in 1554 een nieuw kasteel aan de voet van de motte waarop een versterking staat. De Baronnen/Freiherr van Bongart blijven tot 1916 eigenaar van de Borghoff, diverse boerderijen in en buiten Wijnandsrade en van de Brommelermolen.

De inning van verschuldigde cijns, veelal in natura, geschiedt door de rentmeester van het kasteel, soms tevens stadhouder van de Heren van Valkenburg en de Graven van Brabant, waaraan de Heer van Wijnandsrade leenplichtig is, ook als officier in diens leger.

Kaart 1840

In oorkonden van 1500 en 1650 wordt een opsomming van boerderijen gegeven, waaronder der Hoff zu Brommelen en der kleine Hoff zu Brommelen (banmolen), respectievelijk 44 en 33 bunder groot.

We moeten er in ieder geval van uitgaan, dat de Brommelermolen bestaat in 1490, want dan heeft de Heerlijkheid Wijnandsrade reeds zijn 'cijnshof, laatkaart, stadhalder en laten', volgens Egidius.Slanghen in "Het Markgraafschap Hoensbroeck" (1859).

Even terug in de geschiedenis (gegevens van Jack Jetten, zie bronvermelding):

Rode wordt na het jaar 1000 als versterking gesticht door de ridders van kasteel Ter Borgh te Schinnen. Enkele generaties later trouwt een dochter van Winand, heer van Rode (1240-1271) met de pachter Gerhard van Scerwier (genoemd in 1253 en 1271) en dat betekent dat er in die tijd al een pachthoeve in Swier is.

Weer enkele generaties later laat Ridder Wilhelm von dem Bongart bij charter een inventaris maken van de lenen die roerig zijn onder de leenhof van Wijnandrade (op zijn beurt weer lenig aan de Heren van Valkenburg en de Graven van Brabant): 'Mannlehn zu Wynandtsrade Anno 1500'. Wilhelm was toen o.a. Erffcammerer des lants Gulick.

In die oorkonde worden de bezittingen en leenmannen in de omgeving van Wijnandsrade opgesomd, o.a. Wilhelm Hoen von Cartheill, Heinrich von Holtzet gnant Oest, Joeris von Ritterbeck gnant Laer, Philips von Rueff, Henrich von Wuesteraedt stathalder und man, Gerlach von Huenneckem enz....

De 'Hoff zo Brommelen', rond 44 bunder, is o.a. 'zwei gantzen hergeweren' plichtig.

En over de banmolen: 'Item der cleine hoof zo Brommelen, der ist umb trint-drie und drissich boener, so naes so druegh so hoegh so liegh, dar van ist man Lemmen Waemans, steit zo entfangen mit einem gantzen hergewer'.

(Het woord 'hergeweide' komt van het gewaad van de heer, een krijgsuitrusting, toen de leenman zo nodig in krijgsdienst van de heer ridder moest treden. Later heeft deze verplichting zich ontwikkeld tot een som gelds of een goed in natura (een paard of een capuyn=kalkoen), door de leenman te betalen bij overdracht van het leengoed).

Kaart van vóór 1883 met meanderende Geleenbeek, aftakking bovenstrooms met invoeging van de Siep vanaf de Brommelerhof die dan nog in de laagte aan die Siep ligt.

2) Pachtcontracten van de (ban)molen:

In het Lehnbuch van rentmeester en stadhouder Hendrik Franssen lezen wij, dat der Mühl zu Brommelen, met halffer (pachter) Peter Palmén (tevens mühler) op 1 september 1644 aan einnahm van erfpacht, rogge e.d. heeft geleverd:

30 malder rogge,	1 herver kaas	3 steyn flachs	1 malder reuben
1 lot safraan	4 wagen mergel	1 vet varken	200 eieren
800 6 pond broodsuiker	1000 krebs	1 pond peper	en 1 pond gember.

(De mergel werd ook als bemesting van akkerland gebruikt).

Het raderwerk aan de molen moet hij onderhouden zoals dat hoort. En de te leveren stenen zijn voor twee-derde voor (rekening van) de Borghoff en een-derde deel is voor de molen zelf.

In de eerste opmeting der eigendommen van de Heer van Wijnandsrade in 1646 valt de meulen aan de Geleenbeek onder de goederen van de Borchhoff, De dato 1647 zijn daarnaast twee stukken terug te vinden: - een conditie voor de verpachting der molen en goederen te Brommelen, door de Heer von Bongart; - en een akte van cautie (borgstelling) door Jan Ceulen, pachter van de Brommelmolen, opgesteld door de Schepenen van Wijnandsrade o.l.v. de Schout Stephanus Fabritius.

Het pachtcontract d.d. 9.3.1647 te Paffendorf ten guste van Jan Ceulen ende sijn hujsfrouwe Meijken zegt: 'conditiën waaronder Sijne genade ende vrije heer van Bongart h: tot Wijnandsraede van meeningse is, sijne Moelen ende daartoe gehoerende landen ende weijden tot Brommelen, voer eenen tijt ende toust van sees naest den ander volgende Jaeren, doch met drijen beydersijts te moegen afstandt doen, te verpachten'.

Uit 1722 en verlengd in 1745 troffen wij eveneens in het Rijksarchief te Maastricht een akte van pacht aan, waarbij Otto Ecken in pacht neemt van den Baron von Bongart de Brommelmolen. Deze Ecken was getrouwd met Caecilia Bockelerus en zij kregen in de periode 1747-1757 alhier vijf kinderen.

En in een officiële verklaring over de eigendommen van Baron von Bongart d.d. 1756 wordt wederom de bannale molen te Brommelen aan de Geleenbeek genoemd.

Familie Hubert Bemelmans in 1898, staand vlnr: Hubert, Frans en Mathieu,
Zittend vlnr: Josephina, Clara, molenaar Hubert, Anna B-Portz, Clementina en Antoinetta

In en na de Franse tijd blijft Baron von Bongart eigenaar van kasteel en boerderijen. Tot 1916. Vanaf 1879 wordt de molen gepacht door Hubert Bemelmans gehuwd met Anna Portz, afkomstig uit Nuth; deze Bemelmans is raadslid van Wijnandsrade vanaf 1886 en in 1895 is hij even wethouder, van februari tot oktober. (zie foto: mooie kleding!).

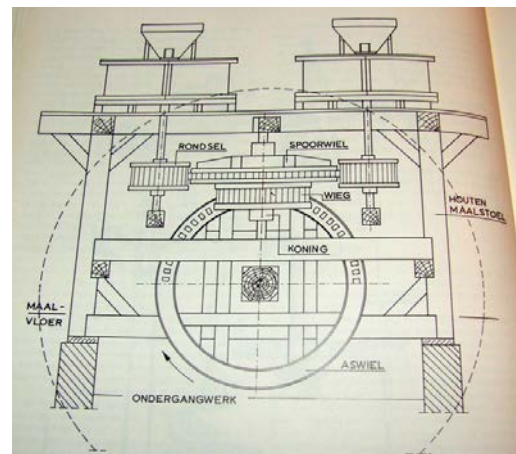
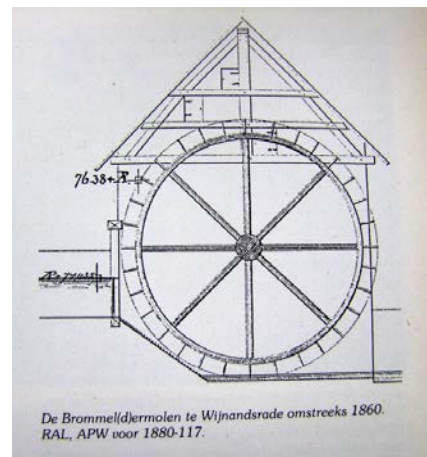
3) De molentechniek:

Wij gaan nu dieper in op de samenstelling en werking van de molen. Daarvoor gebruik ik de tekst van ing. Piet van Bussel in zijn zeer uitvoerig standaardwerk 'De Molens van Limburg' d.d. 1991, pag. 274/276. Het is een technische beschrijving! De tekening geeft enig inzicht.

De Brommelermolen was van oudsher een graanmolen. Op de houten steenbedding langs de kopgevel lagen twee koppels maalstenen. Onder de steenbedding bevond zich het houten gangwerk, bestaande uit een korte koning met het spoorwiel, waarop de bonkelaar als kroonwiel was aangebracht. Op de bonkelaar, waarvan de kammen naar beneden waren gericht, werkte het aswiel van de molenas. Het spoorwiel dreef op de gebruikelijke wijze met behulp van rondsels de twee steenspinnen aan.

De molen lag op de Geleenbeek, die eerder de oliemolen van Weustenrade aandreef. De beek splitste zich boven de Brommelermolen in twee takken. De linkertak met een lossluis was een afslagtak. Hierop mondde de Siepbeek vanaf Swier en Brommelerhof met vijver uit. De rechtertak met een maal- en een lossluis was de molentak. Beide takken verenigden zich weer achter de molen.

In het midden van de 19de eeuw werd de molen aangedreven door een onderslagrad met een middellijn van 5,58 m., een breedte van 0,6 m. en een schoep hoogte van 0,32 m. Een later aangebracht waterrad met als afmetingen respectievelijk 5,66 en 0,95 en 0,30 m. werkt als een middenslagrad. Een gebogen ijzeren plaat, die aan de voet langs de omtrek van het waterrad lag en waarlangs de maalschuif zich bewoog, had de functie van een krop. In 1885 werd dit rad stuk gemalen. Er werd een nieuw houten waterrad gehangen met als afmetingen respectievelijk 5,55 en 1,00 en 0,45 m. Aan de voet werd een gemetselde krop aangebracht, die met een gebogen ijzeren plaat was afgedekt. De schoepen kregen een schuine stand, waardoor zich meer water in de cellen kon verzamelen. Het rendement van dit waterrad nam daardoor aanzienlijk toe.

Aanvankelijk was het waterrad ten dele van een houten ombouw voorzien. Deze constructie werd in 1890 afgebroken en vervangen door een gemetselde ombouw van baksteen (een schuurtje) die met een pannenzadeldak op het molengebouw aansloot. Daarin waren zowel het waterrad als de lossluis opgenomen., waardoor gedurende de wintermaanden ijsafzetting op deze onderdelen werd verminderd.

Zoals gezegd, molenshuur en molenwoning lagen onder een doorlopend dak. Het woongedeelte had geen eigen ingang, die liep door de molenshuur. (!!!)

4) Reparaties en modernisering:

Waarschijnlijk uit 1820 (Rijksarchief) troffen wij een reparatie-opdracht aan:

"Voor aen de moelen te Brommelen: Aen ieder side van het waater, de muerenlang 24 voet, hog 7 voet, met de fundamenten dik 27 duim of 3 voet. Daarvoor te maaken: 144 steenen van suepher melger (zuiver mergel), 4 uit een maetblok van 14 en 18 duim en 9 hoog. Dese koemen uyt 36 maet blokken. Nog uyt subbersteen te maak steenen van 14 en 9 duem en hog 9 duem, 8 uyt een maet blok, hiervoor nodig 18 maetblokken op het leeger. Hetselve te maak uyt Valkenberger blokken. 500 het noedig geordeelt wordt komt nog een deklaag. Staat van koest aengaande dagloen, of uitgaeven voor het verwerk van 160 maet milgerblokken van ieder de helft aan 9 Luikse stuiver per blok; komt op 72 gulden Luyx. In roeden de muren zijn 1644 vierkante voeten; komt op 6 roeden en 18 voet, de roede 12 gulden, komt op, 500 als per blok = 72-0. Voor het maken van der dijk en uitgraaven van de fundamenten , zuiveren van de beek en alles sooals een goedt werk behoert en geordonneert sal worden: 30 gulden Luyx, samen = 30-0. Dat alles op het hoogste: 102-0 (totaal)".

In de gemeente-archieven van Wijnandsrade troffen wij nog aan:

- In 1825 bouwen Wijnandsrade en Hoensbroek samen een nieuwe brug bij Brommelermolen
- In 1864 wordt de molen vernieuwd, wederom met mergelblokken uit Valkenburg;
- In 1883 wordt bovenstrooms een sluis in de linkeroever van de Geleenbeek gebouwd
- In 1885 wordt het waterrad van de molen vernieuwd, en wordt er een peilschaal geplaatst tot aanduiding van het waterpeil;
- In 1886 vernieuwen de twee gemeenten de brug wederom;
- In 1886 (1890) gaan Gedeputeerde Staten van Limburg akkoord met de verandering en vernieuwing der Brommelermolen, op de Geleenbeek, uitgevoerd door Baron von Bongart;
- In 1939 wordt de Geleenbeek - mede in het kader van de werkverschaffing - gekanaliseerd door het waterschap van de Geleen- en Molenbeek: de molenrechten van de Brommelermolen moeten hierbij in functie blijven en daarvoor worden een nieuwe sluis, sluisbrug én een nieuwe brug voor landbouwverkeer (ietwat stroomopwaarts) gebouwd; de grens tussen de gemeenten Wijnandsrade en Hoensbroek wordt evenzo enigszins aangepast;
- In mei 1940 én op 16 september 1944 wordt de brug bij de molen door respectievelijk Nederlandse militairen en terugtrekkende Duitse troepen opgeblazen; daarbij ontploffen landmijnen die tussen brug en molen lagen ingegraven en daardoor wordt het molenhuis flink beschadigd. (De smalle brug bij de Oliemolen een kilometer stroomopwaarts bij Weustenrade blijft beide keren gespaard, waardoor zowel de Duitsers in mei 1940 als de Amerikanen in september 1944 met hun zware voertuigen de Geleenbeek kunnen oversteken.)
- Vóór 1944 lagen molenschuur en woning onder één dak. Bij het binnengaan moest men eerst door de molen. Ook de slaapkamers op de zolderverdieping waren alleen via de molenschuur bereikbaar. Maar bij het oplazen van de brug in september '44 worden woning en molenschuur dermate vernield dat huis en molenschuur grondig vernieuwd moeten worden.

Voorkant van de waterrad-ombouw, evenwel zonder water – huidige bakoven

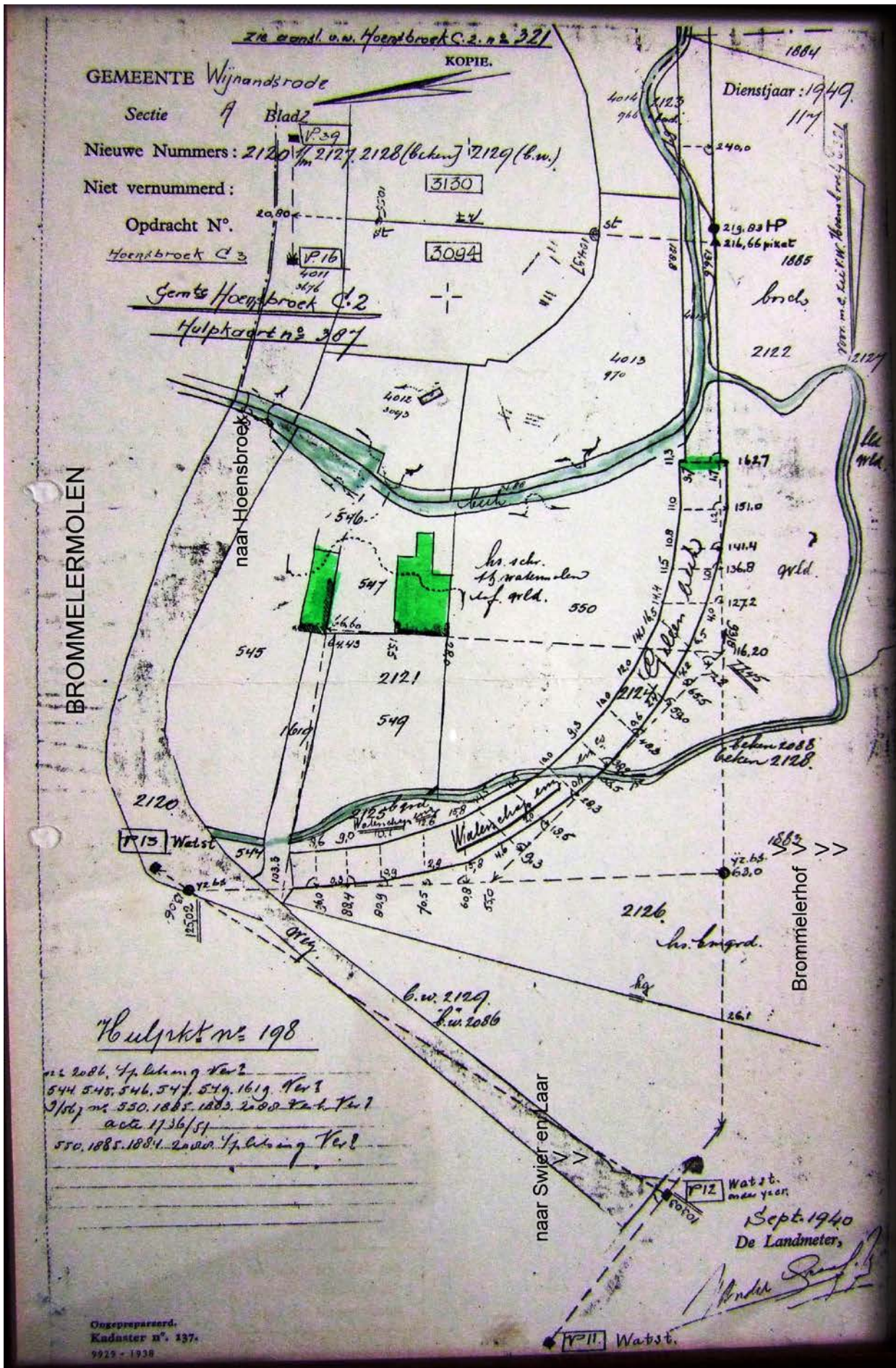
Brommelmolen rond 1905 vanaf binnenhof, met familie Bemelmans

5) Nieuwe eigenaren:

- In 1916 verkoopt de Baron zijn molen aan J.H. Dupont, directeur der Heerlener Bank, die weer doorverkoopt aan landbouwer en molenaar Jan Mathijs Hubert Bemelmans; (alle hoeven van de baron in Wijnandsrade worden tegelijkertijd verkocht aan de directeur der Heerlense Bank, dhr. Dupont, o.a. de kasteelhoeve en de Brommelerhof. De baron, als officier in het Duitse leger, verkoopt zijn goederen ter financiering van de oorlogsvoering!)
- Bij de verdere mechanisering na de oorlog, begin jaren vijftig, eindigt de eeuwenoude werking van de Brommeler watermolen. In 1959 worden de molenrechten afgekocht door het Waterschap van de Geleen en Molenbeek, waterrad en maalwerk worden afgebroken.
- In 1961 sterft dhr. Bemelmans, even later zijn echtgenote; het bedrijf wordt opgeheven en de gehele moleninventaris verwijderd.
- Einde 1964 verkopen de erfgenamen Bemelmans molen, huis, schuren en land (waarvan 10 ha akkerland aan derden) aan dokter-in ruste Gerardus Widdershoven uit Hoensbroek. Deze voegt de molenschuur bij de woning, verbouwt het geheel flink met grote raampartijen aan de binnenhof en gaat een stuk van de oude woning beneden als gastenverblijf gebruiken. Widdershoven sterft in 1982 en hof en schuren liggen enkele jaren leeg.

Huidige situatie

Kadasterkaart uit 1884, bijgetekend in 1940 bij kanalisering van de Geleenbeek

- Eind 1985 koopt de oudste zoon van de Brommelerhoeve, Constant Snijders de gebouwen en omliggende weilanden, ook aan de overkant van de Geleenbeek. Hij is gehuwd met Loeke Kerckhoffs en was voorheen eigenaar van de Roosenveldthoeve te Kunrade-Voerendaal.
- Na jaren van noeste arbeid heeft zijn familie de vakwerkschuren aan de overkant van de binnenhof, de bakoven aan de voet van de berg, de waterput e.d. weer in hun oorspronkelijke staat teruggebracht. De watermolen echter is helaas niet meer, het waterrad gebouwtje is nu provisie- en wasruimte. Enkele jaren later is de vakwerkschuur die grenst aan de woning volledig vernieuwd, in originele staat. Rondom grazen schapen onder ouderwetse fruitbomen en zwemmen eenden en ganzen in een vijver. De jachthond heeft zijn eigen hut.

6) Meer recente geschiedenis:

In de eerste helft van de 20ste eeuw lijden de molen en watertoevoer schade door mijnverzakkingen. Eind jaren dertig wordt de Geleenbeek in het kader van de werkgelegenheid voor werklozen gekanaliseerd, recht getrokken en verbreed, met betonnen wanden maar met modderige bodem. Daardoor kan het (zwarte) mijnwater van de Oranje Nassamijn in Heerlen sneller doorstromen naar de Maas. Ik herinner mij dat de witte bok van de Brommelerhof een keer in die zwarte smurrie viel, met grote moeite er uit getrokken werd en daarna maanden lang donkergrijs rondliep.

Verbouwing door Widdershoven, met rechts het waterrad-huis

Kort na 1945 begint het voor Bemelmans zo belangrijke bakkersgemaal te verlopen. De boeren in de omgeving, die voordien zelf veel tarwe- en roggebrood bakten, betrekken steeds meer het brood en vlaai van de bakker. Die betreft het meel van de fabriek. De Brommelerhof had reeds voor de oorlog niet alleen een grote oven, ook een molen en later zelfs een deegmachine, op (kracht)stroom, afkomstig van de staatsmijnen, aangelegd via kasteelhoeve Tervieren. En een bakker Bemelmans (familie?) vestigt zich in de jaren vijftig op een steenworp afstand, in het begin van Swier .

In het begin van de jaren vijftig verloopt ook het loongemaal en neemt de vraag naar het dan op gang komende mengvoer toe; producten die moeilijk met stenen kunnen worden gemalen. Om aan die vraag te voldoen koopt Bemelmans een hamerslagmolen. Er is echter geen krachtstroom beschikbaar, zodat voor de aandrijving een snellopende dieselmotor wordt geplaatst. Sindsdien wordt de waterrad nog weinig gebruikt.

Voor het Waterschap van de Geleen- en Molenbeek met zijtakken was de tijd derhalve gunstig om te onderhandelen over de aankoop van het waterrecht en de molentak. De onderhandelingen lopen van 1950 tot 1959. Vervolgens worden waterrad en maalwerk afgebroken, de molentak gedempt en de loop van de beek verder aangepast.

Vanaf de oorsprong worden op de Geleenbeek dan de volgende molens van de watertoevoer afgesneden: de watermolen van Ter Worm tussen Heerlen en Voerendaal, de watermolen van Puth (van kasteel Puth) te Voerendaal, de oliemolen bij Weustenrade onder Klimmen (nabij kasteel Tervieren), de Brommelmolen (van kasteel Wijnandsrade), de Karthagermolen (bij kasteel Hoensbroek) en een aantal verder noordwaarts gelegen molens.

7) Huidige ontwikkelingen.

Vanaf 2006 heeft het Waterschap Roer en Overmaas stukken van de Geleenbeek weer grotendeels in de oorspronkelijke staat teruggebracht; de betonnen wanden worden verwijderd, de beek gaat weer meanderen en de bedding wordt hier en daar voorzien van stapstenen. Aan beide kanten van de oevers is een 'werkstrook' en hier en daar kan gewandeld worden.

Maar het verhaal gaat verder.

Momenteel – 2015 – krijgt het Geleenbeek-dal een economische en recreatieve kwaliteitsverbetering. Beek en oevers worden weer heringericht, vanaf Benzenrade-Heerlen, via Voerendaaal, Nuth, Schinnen, Spaubeek, Geleen-oost, Sittard, Nieuwstad richting Stevensweert, waar de 'oude Maas' uitstroomt in de Maas.

Talrijke hoeven en kastelen vervullen daarbij een belangrijke rol. De Hoeve Terlinden wordt bijv. 'landgoed met allure'; de hoeve wordt flink gerenoveerd, de omgeving krijgt een economische en landschappelijke impuls, gefinancierd door diverse partijen inclusief eigenaar Geert Roebroek.

Langs de Geleenbeek worden her en der padenstructuren opgeknapt en wandel- en fietspaden en ruiterroutes worden ontvlecht. Er komt een doorgaande recreatieve route langs de beek, met recreatieve voorzieningen als picknickplaatsen, parkeren e.d.

Het hele project heet Corio-Glana, naar Coriovallum = Heerlen en Glana = heldere beek.

8) Bijlage: Molens In Limburg:

1957 -Waterstaat Limburg	1990 -ing.P.van Bussel	2015 -Limb.Molenstichting
72 Water in gebruik	45 water maalvaardig	42 (waarvan 11 turbine)
24 wind in gebruik	35 wind maalvaardig	38 windvaardig
= 96 (waarvan 4 in Zelfkant)	= 80	= 80
42 water niet in gebruik	13 water restanten	13 water , niet vaardig
26 wind niet in gebruik	12 wind restanten	---
= 69 (waarvan 3 in Zelfkant)	= 25	= 13
= totaal 164	= totaal 105	= totaal 93

Van de Limburgse watermolens in gebruik, waren er in 1957:

- 9 bovenslag (3 met extra motor),
- 10 middenslag (2 met extra motor),
- 13 onderslag (1 met extra motor) en
- 26 turbine (7 met hulpmotor).

Van de Limburgse windmolens in gebruik, waren er in 1957:

- 5 standerdmolens (2 met open en 3 met gesloten onderbouw)
- 15 bovenkruiers (1 stelling, 14 beltmolens: 11 ronde, 2 achtkanter, 1 zestienkanter)

De ene torenmolen in Gronsveld was toen nog buiten gebruik/verwoest.

Bijlage: Molens in huidige gemeente Nuth volgens beschrijving in 1957:

Ligging, naam, type, datum:	Constructie:	Bijzonderheden:
Nuth – op de Platsbeek Platsmolen Bovenslag molen +/- 1800	Molenhuis van metselwerk, voorzijde afgepleisterd, pannendak, ingebouwd houten schoepenrad, doorsnede 5 m,, houten maalsluis; maalinrichting op begane grond, 2 steenkoppels, drijfwerk van eiken hout, elektrische hulpmotor	Beek is van molen tot voorbij bedrijfsgebouwen gerioleerd, molen is eerder gerestaureerd en verbouwd; nog regelmatig in gebruik. 2015: Molen bestaat niet meer
Nuth – Bergerweg Molen van Hunnecum Beltmolen, ronde bovenkruier +/- 1850 2015: Zie toelichting	Bakstenen romp, houten dak met ruberoid, aarden wal met keermuur 80 cm, houten poort, gestroomlijnde wieken van ijzer met houten dekwerk, vlucht 25m, 1 steenkoppel, elektro hulpmotor	Molen in 1956 gerestaureerd met subsidie van 3 overheden, geregeld in gebruik 2015: Enige molen nog van Nuth Eigenaar: Stg.Kasteel W'rade Restauratie: 1994 Open: 1 ^{ste} +3 ^{de} zat.middag/mnd
Schimmert – Dorpstraat Wind-beltmolen 8 kante bovenkruier +/- 1750	8 hoekige houten romp met draaibare houten kap, cirkelvormige stenen onderbouw, aarden wal met mergelmuur, ijzeren wieken met houten hekwerk, vlucht 12m, 3 steenkoppels, maalwerk van hout in hou gelagerd	Buiten gebruik en moeilijk maalvaardig te maken; molen is wel vermeld in Voorlopige Lijst van Nederl. Monumenten 2015: Bestaat niet meer
Wijnandrade – op Geleenbeek Brommelermolen Onderslagmolen +/- 1650 (> 1490)	Bakstenen gebouw van 2 verdiepingen met pannendak, houten schoepenrad, doorsnede 5m, in stenen gebouwtje boven molentak, met maalsluis en lossingsluis; maalinrichting op begane grond, 2 steenkoppels, drijfwerk van eikenhout	Het bruggetje stroomopwaarts van de maalsluis is overdekt, schoepenrad van buitenaf bereikbaar; molen geregeld in gebruik. (NB: er moet toch al een hamerslagmolen geplaatst zijn, terwijl na 1959 waterrechten afgekocht worden) 2015: verdwenen

Toelichting: Molen van Hunnecum (momenteel):

De beltmolen ligt op verhoogde wal van 3 meter, met een invaart voor aan/afvoer van graan. De 1ste verdieping is maalzolder, met 2 deuren. Hier wordt meel opgevangen/opgestapeld. Op de steenzolder wordt gemalen, met kunst-stenen koppel, 1,50 doorsnee, 1200 kg. elk. 3de Verdieping is de luizolder; het luiwerk (op wind- en handkracht) hijst het graan omhoog. 4de Verdieping is de kapzolder met bovenas en rem en wiekenkruis. De bovenas drijft d.m.v. kamwiel de zware eikenhouten koningsspil aan. Deze loopt verticaal naar beneden en drijft de diverse werktuigen in de molen aan. Het wiekenkruis heeft 2 roeden, elk 25 meter lang.

*Beltkorenmolen te Nuth,
25 juni 1933*

9) Toelichting op de aandrijving van watermolens:

De door waterkracht aangedreven molens worden onderscheiden in bovenslag-, middenslag-, onderslag- en turbinemolens.

Bij **bovenslagmolens** stroom het water door een goot, die uitloost boven het schoepenrad, dat doorgaans een kleine diameter van ongeveer 3 meter heeft. Het vallende water drukt de schoepen naar beneden, waardoor het rad in beweging komt, dat binnen in de molenschuur de steenkoppels etc. doet draaien.

Bij **onderslagmolens** wordt het water door een tunnel naar beneden gevoerd, of door een schuif die even boven de bodem van een diepe kom is aangebracht, waarbij het water in beide gevallen onder vrij hoge druk naar buiten wordt geperst. Dat water stuit tegen de schoepen van het rad dat daardoor in beweging komt. De draairichting van het onderslagrad is tegengesteld aan die van het bovenslagrad. De diameter van een onderslagrad kan heel groot zijn (5 meter of meer zelfs).

Van een **middenslagmolen** spreekt men, als de uitmonding van de tunnel of de schuif wat hoger wordt aangebracht, zodat de valbeweging van het water weer enigszins wordt benut. Om de kinetische energie van het water beter te kunnen benutten heeft men in latere jaren heel veel waterraden vervangen door **turbines**. Deze zijn van gebogen schoepen voorzien en zijn in vergelijking met de schoepenraderen gering van omvang. Zij zijn in het molengebouw ingebouwd en bevinden zich geheel onder water. Door het aanbrengen van turbines is veel verloren gegaan van de karakteristieke schoonheid van de watermolens.

Overigens is in het overzicht van de molens in Limburg te lezen, dat al in de vijftiger jaren veel molens voorzien zijn van een hulpmotor op elektriciteit of diesel. Dat geldt ook voor de windmolens.

10) Bronnenvermelding:

Algemeen:

- Een eerste artikel schreef ik in 1990 b.g.v. de 90ste verjaardag van Pa Joseph Snijders, toen broer Constant nog volop in de renovatie van de molenschuren zat.
- Dat artikel was een hoofdstuk binnen mijn publicatie 'Boeren en hoeven in de Vrije Heerlijkheid Wijnandsrade, van prehistorie tot heden, toegespitst op de Brommelerhof'.
- Zelf had ik toen aantekeningen gemaakt vanuit de archieven van de gemeente Wijnandsrade en het rijksarchief in Maastricht.
- Rond de jaarwisseling 2014/15 heb ik verdere bronnen bestudeerd en aangehaald.
- Gemeentearchief Wijnandsrade, toen in Nuth, nu in Heerlen
- Rijksarchief Limburg te Maastricht

Boeken:

- 'Het Markgraafschap Hoensbroeck – geschiedkundige aantekeningen over het Voormalige Land van Valkenburg', door Egidius Slanghen, o.a. burgemeester van Hoensbroeck en Voerendaal, Maastricht 1859 (oorspronkelijke uitgave)
- 'Korte schets van de geschiedenis van de Valkenburgsche Heerlijkheid Wijnandsrade', van pastoor G.Peeters te Wijnandsrade, 3.9.1886, artikel in 'Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg', tome 23 pag.379, 1886, J.Romen et Fils, Ruremonde (oorspronkelijke uitgave).
- 'Molens in Limburg', een inventarisatie en beschrijving van 164 molens in Limburg (incl. Zelfkant), in 1957, uitgave van Provinciale Waterstaat Limburg.
- 'De Molens van Limburg, inventarisatie en onderzoek naar geschiedenis, functies, ontwikkeling en achteruitgang van de Limburgse wind- en watermolens vanaf 1839', ing. PWEA van Bussel, 1991, Bura Boeken Eindhoven (799 pag's).
- 'Swier, zoals het was, is en mag blijven', uitgever: Buurtvereniging Swier, eindredactie: Wiel Oehlen, 1993 > Artikel 'Swier, eeuwenoud lintvormig gehucht van Wijnandsrade, historische sprokkeling met een open eind', betr. pag.57/60 'de kleine hof Brommelen', auteur mr. Jack Jetten. Incl. historische beschrijving van de hoeven van Wijnandsrade, met uitvoerige bronvermelding.

Internet:

- www.limburgemolens.nl van de Molenstichting Limburg en het Gilde Vrijwillige Molenaars > overzicht en beschrijving van Limb. Molens
- www.kasteelwijnandsrade.nl > beltmolen Nuth > type en techniek
- wikipedia

Beeldmateriaal:

- Foto's zwart-wit uit: 'Wijnandsrade in oude ansichten', Heemkundevereniging > Europese Bibliotheek, 1986, Zaltbommel
- kadasterkaarten uit archief van Brommelerhof, indertijd van Pa Joseph Snijders
- kadasterkaart van molen uit archief Constant Snijders
- foto's van website kasteel Wijnandsrade > beltmolen
- kleurenfoto's van ondergetekende.

Auteur:

Pierre Snijders, Wijnandsrade > Beegden, Januari 2016

E: snijders.verstappen@gmail.com

(secretaris van de Stichting Molen Beegden, beheerder van de Sint Lindert in Beegden, een gesloten standardmolen uit 1790, in 1856 verplaatst naar de rand van de Beegderheide, in 1999 gerenoveerd, eigendom van gemeente Maasgouw. Zie www.lindertmolen.nl)

2015: schuur aan overzijde binnenplaats Broommeler 'molen', woonhuis en stal

11) Toevoeging: Brommelen als gehucht en straatnaam:

<p>Als je aan een (Zuid-)Limburger vraagt waar hij aan denkt als hij het woord <i>brommele</i> hoort – zonder 'n' op 't einde, zoals dat hoort in het Limburgs - zal hij eerder met bramen op de proppen komen dan met een straat of een buurtschap. <i>Brommele, bromele, braomel(t)e</i>, het zijn allemaal namen voor een van de smakelijkste wilde vruchten die onze bossen te bieden hebben.</p> <p>Maar goed, daar gaat deze rubriek niet over. Brommelen - officieel mét, maar in het dagelijkse spraakgebruik ook weer zonder die 'n' - komt in Zuid-Limburg als straat- en buurtschapsnaam twee keer voor: bij Geulle en bij Wijnandsrade.</p>	<p>Het is verleidelijk om een verband te zoeken tussen de vruchten en de straatnaam. Dan zou Brommelen van oorsprong zoiets betekenen als 'plek of nederzetting waar veel bramen groeien'. Het is verleidelijk, maar dat betekent niet dat het ook klopt. Is er een alternatief? Dat is er.</p> <p><i>Brommele</i> duikt in en heel dichtbij Zuid-Limburg namelijk ook nog op in de namen van twee (voormalige) molens: de Broommelermolen in Wijnandsrade en de <i>Brommler Mühle</i> in Gangelt, net over de Duitse grens bij Schinveld</p>	<p>Dat heeft sommige deskundigen ertoe gebracht in de naam Brommelen een verbastering te zien van <i>Brudermoh- len</i> of <i>Broermolen</i>: een molen die eigendom was van het klooster, van de monniken die vroeger in het dagelijkse spraakgebruik vaak <i>broeren</i> werden genoemd. Welke van die twee verklaringen klopt? Raadseltje...</p> <p>GUUS URLINGS</p> <p>© Copyright 2013 Dagblad De Limburger / Limburgs Dagblad. Het auteursrecht, ook ten aanzien van artikel 15 AW, wordt uitdrukkelijk voorbehouden. Zaterdag, 27 december 2014</p>
---	---	---

Commentaar: Heel aardig beschreven van Guus Urlings in zijn wekelijkse kolom, maar wat betreft de tweede toponiem..... in de tijd dat Winandt van Rode en de naam Brommelen ontstonden was hier geen link te vinden met een klooster. (Kasteelhoeve Laar wel met Rhode/Rolduc te Kerkrade).